

TÉKA

MIHAI FÁTU: *Un vot decisiv (noiembrie '46).* — A *Biblioteca de istorie*-sorozat újabb (huszonegyedik) kötete politikatörténeti tárgyú: a kétszötvenedik döntő jelentőségű 1946. novemberi választásokra emlékeztet nyilván a teljesség igénye nélkül, és a nagy harc csupán egyes vonatkozásainak az exponálásával (az úgynevezett történelmi pártok és a szélsőséges reakció törekvéseinek kritikai bemutatása nagy teret foglal el; a mű viszonylag kevesebbet foglalkozik a haladás fő erői mellett felsorakozott bizonyos politikai alakzatok szerepének ismertetésével). A korszerű felismeréseket a helyes szempontok tudatában a közelmúltba is visszavetítő szerző — aki a nagyon fontos irattárak anyagainak ismeretében minősít — az egykori választások értelmét nagyobb összefüggésekben látja: „Az a tény, hogy az RKP az eljövendő politikai rendszer létrehozását elvszerűen, a parlamentáris demokrácia, a közvéleménynek szavazás útján való konzultálása alapján irányozta elő, bizonyossága annak, hogy a kommunista párt széleskörűen demokratikus államrendet akart.” (*Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., 1972.*)

KÁNTOR LAJOS: *Utazás a gyökerek körül.* — Úttörés ez a könyv, az ilyenfajta dicséretes vállalkozások érdemével és problematikusságával. Azok az útikönyvek, amelyeket érdemes volt és érdemes elolvasni, sosem érik be tájak és szokások bemutatásával; nem éri be Kántor sem, előzményeket és összefüggéseket keres; az egyszerűség kedvéért gyökereknek nevezi őket, bár nevezhetné rokonságoknak is, értékek, szemléletek, magatartások rokonságának művészetben, irodalomban, népek és alkotók emberségében. Könyve ér-

Megjegyzések az esztétikai szótárhoz

Huszonhat szerzője kísérletnek minősíti az augsztusban megjelent első romániai esztétikai szótárt.* A vállalkozás célja: 800 címszóba sűrítetten bemutatni mindazt, ami esztétikailag valóban jelentős nemzeti és nemzetközi érték. Sajnos, az előszóban említett szempontok nem érvényesültek maradéktalanul. A kötet munkatársai *nem* mondtak le mindarról, aminek nem volt hazai vagy egyetemes fontossága, viszont említésre méltó adatokról és személyiségekről feledkeztek meg, vagy helyszűke miatt kihagyták őket. Előljáróban néhány román értéket említenék meg: a világhíres falfestmények, a Brincoveanu-stílus, a fa- és az üvegikonok, Enescu — kimaradtak...

Hogyan lehetne egy esetleges új kiadásban a nyomasztó helyszűkén segíteni? Talán alkalmazni kellene a szótáraknál jól bevált rövidítéseket. Például az idézett — esetenként 6-10 sort elfoglaló — könyvcímeket szedhetnék az egyes cikkek végén apró betűvel. A zenével annyira szűk keretek közt foglalkozik a könyv, hogy a legszerencsésebb megoldás az anyag levalasztása és önálló, kellő terjedelmű zeneesztétikai szótár kiadása lenne. Néhány felületesen megírt, csak közhelyeket meg téves adatokat tartalmazó címszó elhagyását, azaz átírását ajánlom (például Fajansz, Fazekasság, Porcelán). Az üvegművészetről szakmailag kifogástalan cikkben emlékezik meg a könyv egyik munkatársa, viszont a bronzművészetről, ötvösségről, elefántcsontfaragásról nem találunk ismertetést. Kárpitról szó van — szőnyegről, batikról, díszlettervezésről nincsen.

Franz Hemsterhuisnak — aki az 1970-es, több mint 70 000 címszót tárgyaló Larousse-ban nem szerepel — 34 sornyi szöveg jutott, egész Ázsiának alig valamivel több! A 26 szerző mindössze a ZEN esztétikát és az UKIYOYE festőiskolát tartotta említésre méltónak Ázsia művészetének múltjából és jelenéből. Sajnos, az ukiyoye iskola jelentőségét a múlt századi Európa túlbecsülte. A szóban forgó eklektikus Hokusai nagyságát a hagyományörző japán kritika nem ismeri el; Hiroshige Hokusait utánozta, Utamaro pedig mesterét, Sekiyent.

Kisázsiaira vonatkozólag annyit tudhatunk meg, hogy ott valamikor, valahol, valaki, valamilyen színes üvegdarabkát lelt; Arábiáról, hogy művészetére az arabeszk jellemző; Egyiptomról, Amerika prekolumbiánus koráról, az afrikai joruba törzsek művészetéről és a benin alkotásokról semmi mondanivalójuk sincs a szerkesztőknek. A kiadványt tanulmányozni és idézni fogják, viták esetén munkatársainak tekintélyére, az Általános Esztétikai Szótárra fognak hivatkozni, amelyből Öregázsia kimaradt. A keleti esztéták bölcselete vajon nem érdekel senkit? Kelet irodalmánál, építészeté-

* Dicționar de estetică generală. Editura politică. București, 1972.

nél, zenéjénél, képző- és iparművészeténél Mynheer Franz többel járult hozzá a világ műveltségéhez?

A Gilgames eposz, a mondabeli sumér király története „... a mai napig termékenyíti a világirodalmat; gondolatai áthatják a Bibliát, az antik és a keleti irodalmat, és Goethe Faustjában is megtalálhatók... Homérosz Iliásza és Odüsszeája hihetőleg kisázsiai talajon keletkezett” — írja Brentjes.

Az 5000 éves indus műveltség ma jobban érdekli a világot, mint valaha. A védikus irodalom, az Upanisadok, a Mahábhárata és a Rámájana eposzok, a különböző jóga-rendszerekről szóló írások újabb és újabb kiadásokat érnek meg a könyvvilágpiacán. A szótár lapjain találkozunk ugyan az Ennek a mindenséggel való egyesülése gondolatával, anélkül azonban, hogy utalás történne az Upanisadokra, melyeknek a fenti gondolat főtétele.

A Nyugat mesevilága jórészt a Kelet mesekincséből keletkezett. Goethe és Schiller — és még hányan? — az indiai és a perzsa költészet igézte alatt állottak. A szasszanida, a perzsa, a bizánci, a kopt és késő-antik elemeket magábaolvastató iszlám műveltség jellegzetes alkotásai: a miniatűr-festészet, a művészi írás, a majolika és fajansz edények, szőnyegkészítés, selyemszövés egész Európában elterjedtek. Maga a kereszténység is keleti eredetű vallás. Targyilagos szerkesztésre vall, hogy Aquinói Szent Tamásról olvashatunk a könyvben, de vajon az esztétikai-bölcseleti elvei és jelrendszere miatt is érdekes buddhizmusról miért nem emlékezik meg az esztétikai szótár?

Azsia és Egyiptom művészettörténete fontossági és időbeli sorrendben megelőzi a Hellaszét és a Rómaét. A görög műveltség nem készen pattant ki Zeusz fejéből. Első, „szubmükénei” korát a kisázsiai elemeket őrző minoszói sajátosságok jellemzik. Ezt követi az „orientalizáló” stílus. A hatodik, „hellenisztikusnak” nevezett szakaszban keleti és klaszszikus elemek ötvöződtek. A görög ábécé a föníciaiból származik, Herkules Gilgames erejét és oroszlánját örökölte; Izisz—Kübelé—Magna Mater—Vénusz az előázsiai Istár leszármazottja. A görög palmetta csak utóda a mezopotámiaiának. A görög kariatida előképe a hettitai oszlopszerű alak. Egyébként a hettita művészet hatása a mükénei, az etruszk és a görög művészetre bizonyított tény. A harmóniáról, zenéről és ritmusról értekező Püthagorasz huszonkét évig tanult Egyiptomban, megfordult Kisáziában is; Thalész, a hét görög bölcs egyike Föniciából hozta tudása jó részét; Platón is járt Egyiptomban. „Hérakleitosznak, az ókor nagy dialektikusának ismernie kellett a zurvan (hurrita) bölcseletet, amely általa Hegel gondolataira is hatott, és az ő közvetítésével a leninizmusig jutott” (Brentjes).

A római művészet a részben mindvégig megőrzött keleti gyökerű görög és az ugyancsak keleti jellegű — elsősorban föníciai örökségű — etruszk művészetből fakadt, bizánci elemekkel gazdagodott, és a római hódítások révén Galliáig, Hispániáig, Albionig terjedt el.

A népvándorlás hullámai ázsiai szellemiséget megformakincset hoztak, és a beözönlő népek legsa-

TÉKA

telmezésének másik lehetősége: Kántor Lajos ezúttal nem rigurózus irodalomtörténészként, kritikusként nyilatkozik meg, hanem új oldaláról közelíti meg legalább annyira saját szubjektivitását, mint az objektív világot: önön képzettársításainak széleskörű üirendjét követi. (Dacia, 1972.)

AISZKHÜLOSZ: Perzsák. Herten Téba ellen. — A két antik tragédiához fűzött utószavában Tamás Gáspár Miklós arra hívja fel a figyelmünket, hogy „mennyre mások vagyunk, mint a görögök”, ami talán nem egészen biztos, annál meggyőzőbb az ebből levont konklúzió: „nemcsak az lehetséges, amit mi cselekszünk.” Ha valóban alapvetően másak lennénk, akkor ezek a halhatatlan alkotások hihetetlen idők bizarr tanúságai lennének csupán, nem pedig érvényes példái a mai cselekvésmodelektől eltérő, de lehetséges erkölcsi normáknak. Mai színpadon, a mai embernek Aiszkhülosz szükségképpen mást mond, mint amit kortársaival közölt. De erre a másra — a művészi élményen túl is — szükségünk van, hogy a különbözőést ne tévesztjük össze az elutasítással. (Kriterion, 1972.)

ENYEDI SÁNDOR: Az erdélyi magyar színjátszás kezdetei. — Hézagpótló s egyben úttörő munka. A XVI. század elejétől a XVIII. század második feléig terjedő időszak színház-történeti „eseményeit” is a legpontosabb adatokkal támasztja alá. A szerző könyvének központi részét a színház hőskorának szenteli: a kolozsvári első állandó magyar nyelvű társulat megalakulásától (1792) a Farkas utcai közsínház felépítéséig (1821). Minden eddigi kutatónál pontosabban tárja fel a társulat belső viszonyait, nehézségeit és eredményeit; mindezt a színház társadalmi

TÉKA

funkciója szemszögéből (ezért vizsgálja Wesselényi Miklós szerepét is). Elsőként tesz kísérletet arra, hogy feltérképezze az erdélyi városok színjátásának múltját. A kötet utolsó, különösen értékes részét az eddigi legteljesebb — de még további kutatásokra ösztönző — játékrend alkotja. (*Kritérion*, 1972.)

KÖRÖSI CSOMA SÁNDOR:
Buddha élete és tanításai. — Százharminc évnek kellett eltelnie halála óta, hogy a Kőrösi Csoma Sándorról szóló sok könyv után *tőle* is legalább egy kis könyv jelenjék meg anyanyelvén. A lefordíthatatlan tibeti—angol szótár és tibeti nyelvtan helyett két kis tanulmány látott most napvilágot Buddha életéről és tanításairól, afféle melléktermék, de 1836-ban úttörő jelentőségű volt a tibeti buddhizmus megismerése terén. Jellemző, hogy Calcuttában 1957-ben érdemesnek tartották újra kiadni — W. W. Hunter *A zarándok tudós* című tanulmányával együtt —, s ezt a kiadást fordította angolból magyarra, előszavazta és jegyzetelte Bodor András. Csalóka könyv, nem a nagy felfedezőt, hanem a szorgalmas fordító-másolót mutatja be, aki kivonatokat készített szent könyvekből, amelyeket eredetiben rajta kívül európai akkor még nem olvashatott. S mégis szívszorongató, ha arra gondolunk, hogy ezt végezte el kitűzött célja helyett. Vigasztalásként idézzük a Csoma nyomában járó angol statisztikus és nyelvész értékelését: „Dicsősége abban áll, hogy egy álomkép után indult, de egy valóságos feladatot oldott meg” — lerakta a modern tibetológia alapjait. (*Kritérion*, 1972.)

VITÁLYOS LÁSZLÓ—OROSZ LÁSZLÓ: **Ady-bibliográfia 1896—1970.** — Az *Ady Endre önállóan megjelent művei és az Ady-irodalom* alcímet vi-

játosabb díszítményét: az állatalakos ábrázolási módot. Ezek a ragadozók, szárnyas csodalények később mint „a román kor jellegzetességei” valósággal ellettek az európai ékítményeket.

A bizánci stílus tárgyalásakor az ókeresztény, a görög-római és a hellenisztikus hatásokon kívül meg szokás emlékezni Szíriáról is, ugyanis ezen az úton mezopotámiai, föníciai és egyiptomi sajátosságok öröklődtek. Románia építészetét jelentős mértékben befolyásolta a bizánci példa.

A román stílus a keleti, bizánci és népvándorláskori művészet ötvözetéből fejlődött. A szótár gótikáról írott soraiban arról értesülünk, hogy a „köcsipkének” nevezett szobrászati elemek a szóban forgó stílusig ismeretlenek voltak. (Hol? Mert Keleten nagyon is ismerték őket!) Továbbá: „Această dantelare a pietrei a născut apoi prin contagiune profuziunea de baso-și alto-reliefuri...” Úgy értsük, hogy domborművek sem léteztek e „jávány” előtt? Helyszúke vagy egyéb okok miatt kimaradt, hogy a csúcsíves szerkezetek legrégebb alkalmazása Perzsiában a szasszanida épületeken fordul elő, hogy az arab építészetben a csúcsív már a IX. században elterjedt.

Kelet a késő középkorig a műveltség központja volt, Európa azután sem tudta magát tőle függetleníteni. „Nagyázsia szelleme ma is kísért a parasztságnál fennmaradt pogány szokásokban” (Felvinci Takács Zoltán). Természetesen a népművészetekben is őskeleti hagyaték rejlik. A XIII. században kontinensünknek még mindig az ősi „selyem-út” a legfontosabb kereskedelmi vonala, az, amelyen szüntelenül árad Európába Kelet mintakincse. A nyugati takácsok mivélsége még a XVI. században sem egészen önálló: előszeretettel másolják a híres közel-keleti, brüsszai bársony díszítményeit. Hogy Európára mennyire hatott a Kelet, bizonyítják egyebek mellett a heraldikában gyakran szereplő oroszlánok és egyéb ázsiai jelképek: sárkány, nap, hold, griffmadár, kétfejű sas stb.

Bosszantó sajtóhibának véljük, hogy a reneszánsz a könyv szerint már a XIV. században kezdődik, a XV. század helyett. Helyszúke vagy egyéb okok miatt kimaradt, hogy a folyamatot szellemileg a keleti örökséget átmentő görög-római műveltség feltámadása készítette elő; hogy a klaszszikus ókori szerzőket arab forrásból ismerte meg Európa.

Freskó címszó nem szerepel. *Mozaik* igen, de az eredetére vonatkozóan elmaradt az utalás Mezopotámiaira, Egyiptomra és Gordionra. Kína még abban az esetben sem hiányozhatna a kötetből, hogyha címét esztétikai *kisszótárra* változtatnánk. Kína földjén a festészet gyakorlása egykor hozzátartozott az általános műveltséghez; a festők gyakran prózáírók és költők voltak egyszemélyben. A kínaiak vezették be a tusfestést, melyet részben ugyanolyan esztétikai elvek alapján műveltek, mint amilyenek a ma élő amerikai Pollocknak (nem pedig Pollok!), a tasizmus vezéregyéniségének és a kalligrafikus festészet mesterének műveiben nyilat-

koznak meg. Kínában az V. században élt Hsie Ho, a nagy esztéta, aki hat kánonban foglalta össze a festészet fő törvényeit. Nem kapott címszót sem ő, sem Konfucius, sem Lao Ce, akiknek a szépre vonatkozó meghatározásai talán mégiscsak érdekesebbek, mint Konrad Fiedler vagy Schleiermacher tanulmányai. Fiedlerről tudomást sem vesz például a Larousse, Schleiermachernek csak életrajzi adatait, valamint a *Discours sur la religion*-jának címét közli.

A következő fogalmak: ok-okozat, tudat, végtelen, szubjektív-objektív, érzékelés, dualizmus, szimbólum, kozmikus világfelfogás, empátia, többértelműség, harmónia, illúzió, mítosz — de még az expreszszionizmus és impresszionizmus, sőt, a nonfiguratív képzőművészet előzménye is jórészt Ázsiában keresendő. No meg az orosz hagyományoké, és a könyvnyomtatásé is...

Senki sem kívánhatja természetesen az Ázsiát ért nyugati hatások elhallgatását. Bár találmánának módját a szerzők arra, hogy minél meggyőzőbben bizonyítsák: *a mai gondolkodásmódunk, műveltségünk, eszményeink és ízlésünk kialakítása elhagyhatatlan kölcsönhatások eredménye!*

A kötet erőssége a modern esztétikai bölcsélet ismertetése, az ebbe a körbe tartozó cikkek zsugorításáról szó sem lehet, inkább kiegészítésüket venné szívesen az olvasó. Fokozná a kötet használhatóságát, ha művelődési-művészettörténeti időrendi táblázatot is találnánk a végén. A szótár közölhetné a legújabb, kiváló építészeti és képzőművészeti alkotások és az utóbbi időben feltárt, kevésbé ismert régészeti leletek képét.

A tárgyalt észrevételek — és a fel sem sorolt, helytelenül irt idegen szavak — ellenére elismerés illeti a *Dictionar de estetică generală*t útjára bocsátó Politikai Könyvkiadót és a mű munkatársait. A szerzők hangvétele egységes, higgadt, tárgyilagos; a korszerű irányelveknek megfelelően elismerik az olvasó jogát az önálló véleményalkotáshoz, és elfogult szélsőségektől mentes előadásban közlik mondanivalójukat.

Kabay Lisette

Bevezetés a gráfelméletbe

Sikerült, hasznos könyvet* akarok bemutatni. Szerzője a matematika gazdasági alkalmazásaiban szakember. Műve prezentálásának egyetlen nehézsége, hogy nálunk a *gráf* fogalma nem közsímet. Szerencsére azonban ez könnyen leküzdhető nehézség: a könyv első fejezetének átlapozása már bárkit meggyőz arról, hogy ő maga számos esetben találkozott gráfokkal. Hiszen a gráf nem más, mint pontokból és a pontokat összekötő vonalakból — ún. *élekből* (melyek lehetnek irányítottak is) — álló alakzat, szerkezeti ábra. Ilyet használ a fizi-

selő, 4764 bibliográfiai cikkelyt tartalmazó (430 lap terjedelmű) vaskos kiadvány, amely egy 1958-ban elkezdett nagyszabású vállalkozás eredményeinek mintegy felét bocsátja az irodalomtörténet munkásainak rendelkezésére — több évtizedes várakozást elégít ki. Összeállítói az Ady-kutatás elsődleges igényeit tartották szem előtt, amikor úgy döntöttek, hogy másfél évtizedes munkájuk közlését ne az Ady-művek (nem kevésbé terjedelmes) bibliográfiájával kezdjék. A hármastagolású összeállítás első része csak az önálló kötetekben megjelent Ady-művek felsorolását tartalmazza, míg a kiadvány legjelentősebb fejezete (245 lapon, 3336 cím) az Ady életére és munkásságára vonatkozó irodalom bibliográfiája — három alfejezeten (*Monográfiák, gyűjteményes művek; Tanulmányok, cikkek; Életrajzi irodalom*) belüli időrendi csoportosításban. A harmadik rész (*Függelék*) négy témaköre: *Ady Endre művei idegen nyelven, hatása külföldön; Ady-kultusz; Az Adyról készült képzőművészeti alkotások, fényképek irodalma; A megzenésített Ady-versek irodalma*. A bibliográfia használhatóságát nagyban növeli a félszáz lap terjedelmű analitikus névmutató. A rotaprint-eljárással, házi sokszorosításban előállított kötet 800 példányban jelent meg, s 24 hasonmás egészíti ki. (*A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, 1972.*)

THURY ZOLTÁN: A második asszony. — Centenáriumi megemlékezés a Kriterion gondozásában megjelent elbeszélés-kötet. Egységes hangulata alapján regény is lehetne: a novellákat a szemlélet és a téma azonossága szorosan egymáshoz fűzi. Állandó szereplő maga a kor: finomkezdű, ékes hangon prédikáló urak és vadtekintetű szegények kora, a

* Cseke Vilmos: A gráfelmélet és gyakorlati alkalmazásai. Tudományos Könyvkiadó. Bukarest, 1972.